

מרד של תקווה

שיעור חברה ליום השואה והגבורה

מטרות:

1. למידה על תקופת השואה בה התמודדה החברה על מציאות חיים בתוך משבר וממנה נשאב מקורות השראה על חוסנה של חברה אנושית.
2. ציון יום השואה היכרות עם תנועות הנוער בזמן השואה דרך סיפורה של חווקה פולמן רבן - מרד של תקווה.
3. השיעור יהווה במה לשוחח את המציאות האקטואלית ויציב קריאת כיוון לחיזוק הנוער לקחת אחריות על החברה הישראלית תוך התמודדות עם מגפת הקורונה.
4. בני ובנות הנוער יבחרו בעשייה התנדבותית לחיזוק החוסן שכונתי-קהילתי וסיוע לקשישים (בכלל ולניצולי שואה בפרט) תוך שמירה על החיים לעת קורונה.

למחנכת:

בלוח השנה שלנו יום הזיכרון לשואה ולגבורה הינו נקודת ציון משמעותית בכל שנה. השנה אנו באתגר חדש, ציונו בתוך מציאות הקורונה. ראינו לנכון להביא בשיעור זה את סיפורה של תנועת דרור דרך חוויותיה של נערה אחת בתוך תקופת השואה, חווקה פולמן רבן, ואת הדילמות הקשות איתן נאלצה להתמודד ובתוכן את בחירותיה. שיעור זה מכוון ללמוד על תקופת השואה ומתוכה לבחון כיצד חברה מתמודדת בתוך מציאות של משבר ומחזקת את חוסנה החברתית. שאיפתנו כי דמותה של חווקה ייתן לבני ובנות הנוער את האמונה והרצון לפעול בעצמם בכל זמן שהוא, וגם בימים אלו, בעבור הגברת האור בחברה. במציאות המשברית שבה אנחנו נמצאים, כולנו תקווה כי בני הנוער יוכלו לשאוב השראה מתוך ההתמודדויות שנעשו אז על ידי בני עמנו.

רקע היסטורי קצר למחנכות:

- גטו ורשה - גטו ורשה היה הגדול בגטאות היהודיים בפולין בתקופת השואה. הגטו הוקם על ידי הנאצים ב-12 באוקטובר 1940 ובשיאו מנה כ-450,000 נפש. הגטו נחרב במאי 1943 בתום מרד גטו ורשה, שהיה הגדול מבין מרידות היהודים בתקופת השואה.
- תנועת דרור - תנועת דרור הייתה תנועה ציונית סוציאליסטית שפעלה בגולה. התנועה דגלה בחינוך לערכים לאומיים וסוציאליסטיים, טיפוח תרבות יהודית, לימוד השפה העברית והגשמה עצמית חלוצית.
- חווקה פולמן רבן (19 באפריל 1924 - 9 בינואר 2014) הייתה חברה בתנועת "דרור" בפולין ומחברות הארגון היהודי הלוחם בו שימשה כקשרית. בישראל הייתה ממייסדי קיבוץ לוחמי הגטאות, מחנכת ומדריכה בבית לוחמי הגטאות ופעילה בהנחלת זיכרון השואה בישראל ובשאר העולם.

שקופיות 1-2 במצגת

עדויות של חווקה - בחלק הזה של השיעור נפעיל מצגת שבתוכה יהיו תמונות מהתקופה בגטו ורשה ונשמע עדויות המוקראות מתוך כתביה של חווקה. נציין 3 דילמות שהיא חוותה לאורך השנים. לאחר כל עדות נעצור לדיון קצר.

חלק ראשון - נעורים

שקופיות 11-3 במצגת

העשרה למורה נספח א'

הקדמה: בחלק זה חווקה מספרת על הגטו ופעילות תנועת הנוער בגטו. לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה חווקה הייתה חניכה בתנועת דרור בורשה. עם הכיבוש הגרמני נאסרת פעילות תנועת הנוער כחלק מאיסורים רבים הכוללים סגירת בתי ספר, איסור פעילות יהודית ועוד. לאחר סגירת הגטו, כשהיא בת 16, חווקה בוחרת לעבור מבית הוריה לדירה של התנועה שהייתה ממוקמת ברחוב של בית הוריה. בדירה חיו מדריכים וחניכים שהחליטו להמשיך את פעילות התנועה גם בתוך מציאות יומיומית קשה. הם ערכו סמינרים, הקימו בית ספר מחתרתי, הפעילו פעילויות תרבות, עזרה וסיוע לתושבי הגטו. חווקה הינה נערה שמבינה כי היא במציאות היסטורית ומשברית ובוחרת להיות פעילה בתוכה ולהצטרף לעשייה.
(סמינרים ולמידה בדז'לנה 34)

דיון:

- למה הם בוחרים לקיים את הפעילות ואף להרחיב אותה אפילו שזה מסוכן?
- מה גורם לה לעשות את זה?

חלק שני - קשריות

שקופיות 27-12 במצגת

העשרה למורה נספח ב'

הקדמה: לאחר קיום פעילות תרבותית וחינוכית בגטו, מתחילות להגיע לגטו ידיעות על ההשמדה. ידיעות אלו מגיעות לציבור היהודי בגטו ויוצרות דילמות האם להאמין לידיעות אלו? כיצד והאם ניתן לפעול כנגד מציאות זו? מה נכון לעשות כעת? חברי תנועות הנוער מבינים כי נדרשת פעולה אחרת - התנגדות ולחימה. מתנועות נוער שעסקו בחינוך והדרכה של בני הנוער הן הופכות לארגון לוחם בשם האי"ל (הארגון היהודי הלוחם). חווקה מתבקשת להיות קשרית - מקשרת בין גטאות ומקומות שונים ומעבירה בסתר מידע ואף נשק.

דיון:

- מה הייתה חשיבותן של הקשריות?
- חווקה בוחרת לסכן את חייה בשביל להעביר ידיעות ונשק מגטו לגטו, למה לדעתכם היא בוחרת לעשות את זה?
- מה אתם חושבים על בחירה זו של חווקה?

חלק שלישי - תמשיכו את החלום - בוחרת להמשיך את האידיאה

שקופית 28 במצגת
העשרה למורה נספח ג'

דיון:

- מהו המרד שצריך להמשיך היום לדברי חווקה?
- למה לדעתכם היא עושה את הקישור בין המרד בשואה לחיינו היום?
- לאילו עוולות ופגיעות בשוויון ערך האדם היום בישראל היא מתכוונת?
- איפה אתם פוגשים בחיים שלכם את העוולות שחווקה מתארת? זה קרוב אליכם? רחוק? האם אתם מרגישים שיש בכוחם לפעול נגד עוולות אלו בחברה הישראלית, בעיר, בבי"ס?
- מה לדעתכם היום בתוך הקורונה ניתן לעשות כדי להגביר את האור ואת הטוב?

סיכום

אחד המשפטים שהיו מקור השראה עבור אותם בני הנוער היה "התבונה לראות, האומץ לרצות, הכח לבצע" - לא רק לראות אלא לרצות לשנות ולעשות. אנחנו לומדים היסטוריה כדי לזכור את העבר אך גם בשביל לעצב את ההווה והעתיד. לזכור ולא לשכוח. אנחנו יכולים ללמוד הרבה מסיפורם של אותם בני נוער בכלל ומסיפורה של חווקה כפי שהכרנו בשיעור. גם היום, המציאות מזמנת לנו אתגרים שנכון כדי שיהיה פה קצת יותר טוב.

כיום, אנחנו נמצאים במציאות שונה מאוד מהשואה אך לנו האתגרים שלנו. התקופה של התפרצות מגיפת הקורונה מאלצת אותנו להישאר בבתים, להתבודד, אבל מה קורה עם אותם זקנים שנשארו לבד, שאולי דואגים להם מרחוק ואולי אין אף אחד שדואג להם?

היינו רוצים להציע לכם שכל מי שירצה להתנדב למען הדרת בדידותם ודאגה לצרכיהם של אנשים אלו כיום, תרשמו דרך הקישור הבא ונדאג שיצרו איתכם קשר לגבי התנדבות טלפונית זו:

<https://forms.gle/fww595Q7DbRgMhdq8>

חזקה פולמן רבן מספרת על נעוריה:

"יום אחד קמתי ופרשתי מבית הורי ועברתי, כמו חברי תנועה אחרים, להתגורר בדז'לנה 34. התאכסנתי בחדר אחד עם חנצ'ה פלוטניצקי) ... השתתפתי בסמינר הראשון שנערך על ידי תנועת "דרור" בבית זה. הסמינר התחיל עוד קודם שהוחל בהקמת הגטו. תפקידו של הסמינר, שהתקיים ביוני-יולי 1940, היה להכשיר צעירים לפעול. לא בכדי נקבע מקום הלימדה בקומה העליונה, בחדר המרוחק ביותר מהרחוב. בחדר הותקן פעמון אזעקה, שהופעל על ידי כפתור ליד שער הבית. השוער הפולני, שהיה מוצב שם עד כה, הוחלף בחבר משלנו. חלק מהמשתתפים בסמינר הזה השתתפו לאחר מכן בשתי המרידות בגטו וארשה והיו פעילים באי"ל ברחבי פולין.

ואני נערה כבת שש-עשרה נחשפתי ונכבשתי בששת השבועות בהם התקיים הסמינר, לרעיונות התנועה, לאנשים ובעיקר לחבורת הצעירים, שלקשר שנרקם בינינו בתנאי הקונספירציה וההסתכנות, היה איזה קסם כובש.

אחד המורים שלנו היה המשורר יצחק קצנלסון. בחוג שלנו - זו הכיתה הבוגרת - הוא לימד תנ"ך. שעות ההוראה שלו, שיעורים בפרקים מתוך ספרי הנביאים יחזקאל, ישעיהו ועמוס, הטביעו בי חותם לכל אורך חיי. לא בקיאות בתנ"ך רכשתי אז, אלא הבנה עמוקה ברוח הנביאים. הדרך שבה קרא קצנלסון את הטקסטים, טון קולו, הבעת פניו, מבע עיניו כשהוא מרים אותן מהספר ומישיר מולנו מבט, הדברים שהשמיע בעקבות הטקסטים - דברים של תוכחה, של קריאה למרד, של נחמה - גרמו לנו להתפעמות; שיעוריו היו לחוויה בלתי נשכחת."

צביה לובטקין, ממנהיגות מרד גטו ורשה, מספרת לנו קצת על דז'לנה 34 כמקום שגם סייע לאנשים:

"...בה בשעה שהחלק האחד של האוכלוסייה היהודית גווע ברעב, עמד חלק אחר, קומץ אנשים מנגד, אכל לשובע, רקד והתלבש יפה. זה היה קשה מאוד

בתוך המצב הזה ביקשנו לעזור ככל שניתן לנו. בדז'לנה 34... הדלתות היו פתוחות לרעב, שיכול היה להיכנס ולקבל פת לחם ומרק. מאוחר יותר הצטמצמו אפשרויות העזרה...

"עלי, בת השש-עשרה - שבע-עשרה הוטל להעביר מידע על מרכז שפועל, על חשיבה אודות התנגדות, שקיימת עדיין תנועה, שלא כולם מדוכאים... לפני הנסיעות הייתי מקבלת הדרכה... הם ציידו אותי, מסרו כתובות והשיאו עצות. היציאה מהגטו המוקף חומות והשמור לא היתה פשוטה. השתמשתי בכמה שיטות. אחת מהן היתה זו שהייתי נצמדת לאחת מהקבוצות (קומנדו) של הנשים היהודיות, שהגרמנים הובילו אל מחוץ לגטו לעבודת כפיה. בהימצאנו בצד הארי, הייתי מוצאת רגע מתאים וברחוב סואן, שעוברים ושבים גודשים אותו, מסירה... את הסרט עם המגן-דוד שנאלצנו לשאת על זרוענו ואז הייתי חומקת מהשורות ומשתלבת בהמון הפולני. זה היה מסוכן - נכון; זה היה הימור - נכון, אבל עשיתי את זה הרבה מאוד פעמים. סכנה נוספת ריחפה על המתפלחים מהגטו מכיוונם של... פולנים, לרוב נערים, שארבו ליד שערי הגטו כדי לזהות יהודים ולסחוט מהם שוחד... מדי פעם ניסיתי לחמוק מהגטו בדרך אחרת: לשחד את השומרים בשער. הנוהג היה שעמדו שם שוטר יהודי, שוטר פולני ואיש משמר גרמני. נהגתי להניח בתעודת הזהות כמה שטרות. אינני זוכרת שמישהו מהשומרים התנזר מ"התוספת" הזו למשכורתו. היינו מנצלים כמקומות מעבר אתרים ומבנים שעל קו התפר בין הגטו והצד הארי.

את עצמי אני זוכרת מאז, כמי שנוסעת, עוברת בדיקות של אנשי בטחון, משיבה על שאלותיהם של שוטרים למיניהם, נכנסת לשירותים, נכנסת למסעדה, וכל זאת כשעל גופי אני מחזיקה בחומרים האסורים על פי חוקי הגרמנים הכובשים ובידי תעודה מזויפת.

ואני, תמיד התנהגתי באיזושהי קלילות, ככל הנראה הייתי צעירה, מכדי לתפוס עד כמה הסכנה גדולה; אחרת קשה להסביר למה לא הפנמתי את הידיעה עד כמה אני מסתכנת. בהתנהגותי היה מן הסתם מהסממן של ההרפתקנות של בני העשרה (היום נוסעים להודו ואני נסעתי לקרקוב, למשל). במשך עשרות הנסיעות שלי אינני זוכרת שקרו אירועים דרמטיים, כאלה ההופכים את המעיים. אין זה אומר שלא פחדתי, אך כדי להתנהג בטבעיות נאלצתי לכבוש את הפחד. לעיתים נדמה היה לי שעוקבים אחרי, שמישהו מסתכל בי במבט חשדני. אז המתח הפנימי היה נורא. נדרשתי לזהירות מתמדת, הייתי דרוכה לקדם כל אפשרות. זה היה קשה. במיוחד הציקה לי הבדידות. בצאתי לדרך נמצאתי מוקפת בזרים, בלי שום קשר אל אדם קרוב, ידידותי. הייתי אפילו מבודדת מעצמי, מחוקה, הלא הייתי בזהות שאולה.

הקשריות היו למעשה אלה שקישרו בין החברים, חברי התנועות, מהמקומות השונים, ובכך העבירו מסר: אינכם בודדים - קיימת ופועלת, תנועה ארצית. המגע הישיר העביר הרגשת תמיכה, שייכות, עזרה, ד"ש עם חום אנושי וחברות. הקשריות העבירו סיפורי אמת על מה שקורה בשטחי הכיבוש, וכן עיתוני מחתרת וחוזרים תנועתיים, תצלומים ומסמכים לשם הכנת תעודות מזויפות, כסף; הן היו מורות הדרך בהעברת אנשים משלנו ונשק ממקום למקום תחת עינם הבולשת של השלטונות. הקשריות, מן הדין לומר זאת כדי שהדברים יובנו לאשורם, פעלו במסגרת התנועות, הן לא העבירו מידע ולא הזעיקו את "כלל ישראל", את זה עשו המנהיגות התנועתית, כל אחת בגטו שלה. אחד הדברים היותר קשים שמילאו את ליבות היהודים בתקופה היא היתה ההרגשה שכל העולם שכח אותנו, אין לנו תקווה וכל שכן עתיד; זו הבדידות בכל מוראה. אנחנו, נערות צעירות, עשינו מה שיכולנו, כדי להקל על הרגשת הבדידות הזו, שתחנוק פחות - הנה יש קשר, יש פעילות."

רצוני להתחלק בכמה תחושות, שאני נושאת מהשנים ההן. היו אלה ימי כאב נורא וסבל בלי גבול, אך גם ימים גדולים וחשובים עבורי. מצד אחד פיעמה בנו אז אמונה חזקה בדברים נפלאים, בחברות וברעות שהיתה, בארץ ישראל הרחוקה והנכספת ובלתי מושגת אך קיימת. ולצידה של האמונה הזו היתה בנו הראייה הריאלית שהעם היהודי סביבנו מובל לאבדון ולמוות.

בחיים אלה של חוסר תקווה וחוסר ברירה - כוחנו היה ביכולת הבחירה. לכן לא היינו אומללים, לא חסרי אונים, אנו בחרנו עשייה והיתה משמעות לכל מה שעשינו.

והיום, האם נמצא את הדרך שלא להיות יותר אף פעם חלשים ומסכנים ובודדים ויחד עם זה להבין שאף אחרים זכותם לחיי עצמאות וכבוד? איני משווה אף אחד היום ללוחמים ההם. יש שוני מוחלט של תקופה, של מצב, של הכל. למדתי דברים מהעבר שלנו - למדתי להבין סבל והשפלה של האחר. למדתי, שכוח יכול להציל ועלול להרוס, להמית - ושכוח אינו כל יכול. למדתי לא להיות סלחנית לגבי עצמנו, בתוכנו. עכשיו אני מפחדת, מלאומנות וקנאות וגזענות יהודית אני חרדה. לנו זכות בלתי מעוררת וחובה לשמור על קיומנו כאן, בארץ הזו - המקום היחיד שלנו באמת בעולם.

בסוף דברי אני פונה לנוער, לאלה שיבנו את עתיד הארץ הזו ויעצבו את החברה כאן. כאשר נסתיימה מלחמת העולם השנייה, לאלה מאיתנו ששרדו היה החופש קשה ומכאיב. אובדן הכל.

ולחזור לחיים, להתחיל הכל מחדש נראה כבלתי אפשרי כמעט. עזרה לנו האמונה והתקווה שהעולם החדש יהיה אחר, שבארץ שלנו, בישראל, החברה תהיה צודקת, מוסרית, טהורה ובה ישמר צלם אדם בכל התנאים ובכל המצבים, וחלמנו על שלום - סוף סוף שלום. היו געגועים לזה והיה חלום.

בשם הלוחמים מאז אני קוראת לנוער שלנו: שמרו על החלום, טפחו אותו, היאבקו עבורו.

חווקה פולמן רבן, עצרת לוחמי הגטאות 1988